

Lectio secunda

Заняття 3-4

Тема: Поняття «науковий термін». Система латинського іменника. Граматичні категорії та словникова форма. Структура анатомічного терміна з узгодженим означенням.

Граматичні категорії прикметника. Система латинського прикметника. Прикметники I та II відміни. Моделі анатомічних термінів з узгодженим і неузгодженим означенням

Мета: засвоїти основні граматичні категорії іменника. Навчитися визначати відміну й основу латинського іменника. Ознайомитися із функціями називного і родового відмінків у побудові анатоμο-гістологічних термінів.

знати характерні закінчення і правила відмінювання прикметників першої групи. Навчитися узгоджувати прикметники з іменниками. Засвоїти структуру анатомічного терміна, який має у своєму складі прикметник.

Іменник – частина мови, яка позначає предмет. В анатомічній термінології це назви органів, частин тіла людини (наприклад, череп, вена, шия).

Граматичні категорії

- 1) *Рід (genus): masculīnum (m) – чоловічий feminīnum (f) – жіночий neutrum (n) – середній*
- 2) *Число (numerus): singulāris (sing.) – одинна plurālis (plur.) – множина*
- 3) *Відмінок (casus): Nominatīvus (Nom.) – називний (хто? що?) Genetīvus (Gen.) – родовий (кого? чого?) Datīvus (Dat.) – давальний (кому? чому?) Accusatīvus (Acc.) – знахідний (кого? що?) Ablatīvus (Abl.) – орудний+місцевий (ким? чим? на кому? на чому?) Vocatīvus (Voc.) – кличний*

В анатомічній термінології переважно використовуються два відмінки: Nominativus і Genetivus.

Словникова форма іменника

Латинські іменники необхідно запам'ятовувати в словниковій формі.

Словникова форма іменника складається із трьох елементів:

- 1) Слово в Nominativus singularis
- 2) Закінчення Genetivus singularis
- 3) Позначка роду (m, f, n)

При читанні словникової форми спочатку називають слово в Nom. Sing., потім – повністю форму Gen. Sing. і рід.

vena, ae f – вена vena – Nom. Sing. ae – закінчення Gen. Sing.	musculus, i m – м'яз musculus – Nom. Sing. i – закінчення Gen. Sing.	corpus, oris n – тіло corpus – Nom. Sing. oris – частина основи or та закінчення Gen.
---	---	--

f – жіночий рід Читаємо: vena, venae femininum	m – чоловічий рід Читаємо: musculus, musculi masculinum	Sing. is n – середній рід Читаємо: corpus, corporis neutrum
---	--	---

Для того, щоб правильно прочитати форму Gen. Sing., треба замість закінчення Nom. Sing. додати закінчення Gen. Sing. – ramus, і m: ramus + **i** = rami.

Для деяких іменників подається закінчення Gen. Sing. разом із частиною основи – articulatio, onis f, в такому разі Gen. Sing. читається так: articulatio + **onis** = articulationis

Відміна іменників

Відміна – група слів з однаковими відмінковими закінченнями при словозміні за відмінками та числами.

Латинські іменники поділяються на 5 відмін.

Відміна латинського іменника визначається за закінченням Gen. Sing. (другим елементом словникової форми).

Відміна	I	II	III	IV	V
Закінчення Gen. Sing.	-ae	-i	-is	-us	-ei

3

Наприклад:

Словникова форма	arteria, ae f	tuberculum, i n	radix, icis f	genu, us n	facies, ei f
------------------	----------------------	---------------------------	----------------------	-------------------	---------------------

Для визначення відміни і роду іменника необхідно використовувати таблицю відмінкових закінчень.

Таблиця відмінкових закінчень

Відміна	I	II		III			IV		V
Рід	f	m	n	m	f	n	m	n	f
Nom. Sing.	-a	-us, -er	-um, -on	різні			-us	-u	-es
Gen. Sing.	-ae	-i		-is			-us		-ei
Nom. Plur.	-ae	-i	-a	-es		-a/-ia	-us	-ua	-es
Gen. Plur.	-arum	-orum		-um/-ium			-uum		-erum

Основа іменника

Для того, щоб правильно відмінювати іменник, треба визначити його основу.

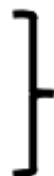
Основа – частина слова, до якої додаються відмінкові закінчення.

У латинській мові основа іменника – це форма Gen. Sing. без закінчення Gen. Sing. (тобто без -ae, -i, -is, -us, -ei).

Словникова форма	Форма Gen. Sing.	Закінчення Gen. Sing.	Основа
lingua, ae f	linguae	-ae	lingu-
musculus, i m	musculi	-i	muscul-
apex, icis m	apicis	-is	apic-
processus, us m	processus	-us	process-
facies, ei f	faciei	-ei	faci-

Знаючи словникову форму іменника, ми можемо:

- 1) поставити слово в Nom. Sing.
- 2) поставити слово в Gen. Sing.
- 3) визначити рід
- 4) визначити відміну
- 5) визначити основу

ПРАВИЛЬНО
ЗМІНЮВАТИ СЛОВО
І ВИКОРИСТОВУВАТИ
ЙОГО В АНАТОМІЧНИХ
ТЕРМІНАХ

4

Анатомічні терміни із неузгодженим означенням

Науковий термін – це слово або словосполучення, яке чітко позначає поняття у певній науковій галузі.

Анатомічний термін може складатися із:

- 1) одного слова – це іменник у Nom.: costa – ребро, dens – зуб;
- 2) із двох чи більше слів – це можуть бути два іменники – термін із неузгодженим означенням (corpus costae – тіло ребра) або іменники і прикметники – термін із узгодженим означенням (vena profunda – глибока вена).

Термін із неузгодженим означенням складається з двох іменників.

Його структура є такою:

1	2
Іменник в Nom.	Іменник в Gen.
corpus	costae

Українською мовою порядок слів такий самий:

1	2
Іменник у Н. в.	Іменник у Род. в.
що?	чого?
тіло	ребра
Українська	Латинська
корінь зуба	radix dentis
що? чого?	Not. Gen
верхівка кореня зуба	apex radiceis dentis
що? чого? чого?	Not. Gen. Gen.

Лексичний мінімум

Іменники I відміни

apertura, ae f	отвір
arteria, ae f	артерія
costa, ae f	ребро
gland ūla, ae f	залоза (aden- ¹)
língua, ae f	язик (gloss-, glott-)
scapŭl a, ae f	лопатка
vena, ae f	вена (phleb-)
vertebra, ae f	хребець (spondyl-)

Іменники II відміни

collum, i n	шия, шийка
ligament um, i n	зв'язка (syndesm-)
muscŭlus, i m	м'яз (my-, myos-)
ramus, i m	гілка
tuberc ūlum, i n	горбок

Іменники III відміни

apex, ĩcis m	верхівка
articulatio, ōnis f	суглоб (arthr-)
corpus, ō ris n	тіло (somat-)
dens, tis m	зуб (odont-)
forāmen, ĩnis n	отвір
os, ossis n	кістка (oste-)
pulmo, ōnis m	легеня (pneumon-)
radix, ĩcis f	корінь

Іменники IV відміни

cornu, us n	ріг (kerat-)
genu, us n	коліно (gon-)
processus, us m	відросток

Іменник V відміни

facies, ēi f	поверхня, обличчя
--------------	-------------------

¹ У дужках подано грецькі дублети, які використовуються для утворення клінічних термінів: adenoma, adenitis тощо

Питання для самоконтролю (іменники):

1. Що таке словникова форма іменника, зі скількох компонентів вона складається?
2. Які відмінки іменників ви знаєте?
3. На скільки відмін поділяються латинські іменники?
4. Як визначити відміну латинського іменника?
5. Як визначити основу латинського іменника?
6. Навіщо потрібно вміти визначати відміну та основу іменників?
7. Який порядок слів у анатомічному терміні із неузгодженим означенням?

Грамматичні категорії прикметника. Система латинського прикметника. Прикметники I та II відміни. Моделі анатомічних термінів з узгодженим і неузгодженим означенням

Мета: знати характерні закінчення і правила відмінювання прикметників першої групи. Навчитися узгоджувати прикметники з іменниками. Засвоїти структуру анатомічного терміна, який має у своєму складі прикметник.

6

Латинський прикметник має такі граматичні категорії:

- рід;
- число;
- відмінок;
- відміна.

Латинські прикметники поділяються на **дві групи**:

- 1-а група – прикметники I–II відмін;
- 2-а група – прикметники III відміни.

Словникова форма прикметників першої групи складається з трьох компонентів:

- прикметник у формі чоловічого роду;
- закінчення жіночого роду;
- закінчення середнього роду

Наприклад: transversus, a, um (*поперечний*);
internus, a, um (*внутрішній*);
palatinus, a, um (*піднебінний*).

Прикметники першої групи мають для кожного роду окреме закінчення, яке співпадає з аналогічними закінченнями іменників I і II відмін:

чоловічий рід -us (-er),

жіночий рід -a,

середній рід -um.

За I та II відмінами утворюються також форми родового відмінка (див. таблицю):

Відміна	II	I	II
Рід	m	f	n
Nominativus	longus	longa	longum
Singularis	—	—	—
Genetivus	longi	longae	longi
Singularis			

При відмінюванні прикметників використовується та сама таблиця відмінкових закінчень, що й при відмінюванні іменників. Відповідно форми жіночого роду відмінюються за I відміною, форми чоловічого і середнього роду – за II.

Відмінкові закінчення прикметників

Відміни	II	I	II	III		
				2-х закінчень	1-го закінчення	Вищий ступінь порівняння
Відмінки	m	f	n	m, f n	m, f n	m, f n
Nom. Sing.	-us	-a	-um	-is -e	r/-s/-x	-ior -ius
Gen. Sing.	-i	-ae	-i	-is	-is	(-ior)is
Nom. Plur.	-i	-ae	-a	-es -ia	-es -ia	(-ior)es (-ior)a
Gen. Plur.	-orum	-arum	-orum	-ium	-ium	(-ior)um

Основа прикметників визначається шляхом відкидання закінчення форми жіночого роду (визначення основи має практичне значення – від основи утворюються відмінкові форми прикметника шляхом додавання відповідного закінчення):

longa	основа: long-
palatina	основа: palatin-
externa	основа: extern-

8

Особливості прикметників на -er

До першої групи прикметників належать також прикметники на -er. В анатомічній номенклатурі використовується лише кілька таких прикметників. Запам'ятайте:

	m	f	n	Словникова форма	Переклад
Nom. Sing.	dexter	dextra	dextrum	dexter, tra, trum	правий
Gen. Sing.	dextri	dextrae	dextri		
Nom. Sing.	sinister	sinistra	sinistrum	sinister, tra, trum	лівий
Gen. Sing.	sinistri	sinistrae	sinistri		
Nom. Sing.	sacer	sacra	sacrum	sacer, cra, crum	крижовий
Gen. Sing.	sacri	sacrae	sacri		

У цих прикметниках основа так само визначається за формою жіночого роду називного відмінка однини за допомогою відкидання закінчення:

Словникова форма	Жіночий рід	Основа
dexter, tra, trum	dextra	dextr-
sinister, tra, trum	sinistra	sinistr-
sacer, tra, crum	sacra	sacr-

У латинській мові порядкові числівники мають таку саму граматичну структуру, як і прикметники I–II відмін:

primus, a, um – перший

NB! Переклад термінів з узгодженим означенням:

Узгодити прикметник з іменником – означає поставити його в такому самому роді, числі і відмінку, що й означуваний іменник.

Послідовність дій при узгодженні прикметника з іменником:

- визначити рід, число і відмінок іменника;
- визначити групу прикметника з його словниковою формою;
- обрати форму прикметника в такому самому роді, числі і відмінку, як іменник.

Наприклад, слід перекласти латинською мовою термін *піднебінний отвір* 9

Отвір – *forāmen, inis n*: середній рід, однина, називний відмінок. *Піднебінний* – *palatīnus, a, um*: прикметник I–II відмін. Прикметник *palatīnus, a, um* узгоджуємо в середньому роді, однині, називному відмінку: *forāmen palatīnum*. Слід пам'ятати, що граматичний рід іменника в українській і латинській мовах часто не збігається (*forāmen* – *neutrum*, *отвір* – *чоловічий рід*).

Моделі анатомічних термінів

В анатомічному терміні на першому місці завжди стоїть іменник у називному відмінку (винятком є такі терміни: *dura mater* – тверда мозкова оболонка, *pia mater* – м'яка мозкова оболонка, у яких прикметник стоїть на першому місці). Прикметник записується після іменника і узгоджується з ним у роді, числі та відмінку.

1. Іменник у Nom. + іменник у Gen. (неузгоджене означення)

вена язика – *vena linguae*

2. Іменник у Nom. + прикметник у Nom. (узгоджене означення)

глибока вена – *vena profunda*

3.а. Іменник у Nom. + іменник у Gen. + прикметник у Gen.

вена правої легені – *vena pulmōnis dextri*

3.б. Іменник у Nom. + іменник у Gen. + прикметник у Nom.

глибока вена язика – *vena linguae profunda*

Виняток: Якщо у терміні на першому місці стоять слова *musculus*, *ligamentum*, *tunica*, *nodus*, то узгоджений прикметник ставиться одразу після цих слів.

musculus
ligamentum

tunica + прикметник у **Nom.** + іменник у **Gen.**

nodus

поперечна зв'язка лопатки – *ligamentum transversum scapulae*
лімфатичний вузол шиї – *nodus lymphaticus colli*.

NB! Якщо до іменника належать кілька прикметників, то перший з них ставиться одразу після іменника, а інші – наприкінці терміна.

ligamentum transversum scapulae superius – верхня поперечна зв'язка лопатки.

Лексичний мінімум

Прикметники I–II відміни

<i>latus, a, um</i>	широкий
<i>longus, a, um</i>	довгий
<i>transversus, a, um</i>	поперечний
<i>cupressus, a, um</i>	куприковий
NB! <i>cupressus, cupressus m</i>	куприк
<i>os cupressus</i>	куприкова кістка
<i>zygomaticus, a, um</i>	вличний
<i>profundus, a, um</i>	глибокий
<i>palatinus, a, um</i>	піднебінний
<i>interosseus, a, um</i>	міжкістковий
<i>thyroideus, a, um</i>	щитоподібний
<i>thoracicus, a, um</i>	грудний
<i>cavus, a, um</i>	порожній
<i>medius, a, um</i>	середній
<i>dexter, tra, trum</i>	правий
<i>sinister, tra, trum</i>	лівий

Порядкові числівники

<i>primus, a, um</i>	перший
<i>secundus, a, um</i>	другий
<i>tertius, a, um</i>	третій
<i>quartus, a, um</i>	четвертий
<i>quintus, a, um</i>	п'ятий
<i>sextus, a, um</i>	шостий
<i>septimus, a, um</i>	сьомий
<i>octavus, a, um</i>	восьмий
<i>nonus, a, um</i>	дев'ятий

decīmus, a, um

десяти

Питання для самоконтролю:

8. Що таке словникова форма іменника, зі скількох компонентів вона складається?
9. Які відмінки іменників ви знаєте?
10. На скільки відмін поділяються латинські іменники?
11. Як визначити відміну латинського іменника?
12. Як визначити основу латинського іменника?
13. Навіщо потрібно вміти визначати відміну та основу іменників?
14. Який порядок слів у анатомічному терміні із неузгодженим означенням?

Завдання 1. Визначте основу і відміну іменників:

Словникова форма	Відміна	Основа	форма
genu, us n			
glandula, ae f			
tuberculum, i n			
ramus, i m			
pars, partis f			
apex, icis m			
os, ossis n			
facies, ei f			
ductus, us m			
canalis, is m			
mandibula, ae f			
nasus, i m			
systema, atis n			
cartilago, inis f			

12

Завдання 2. Перекладіть українською мовою:

Vena linguae, articulatio genus, apex pulmonis, foramen vertebrae, costa colli, corpus costae, ligamentum scapulae, facies dentis, tuberculum ossis, ramus arteriae, collum scapulae, processus ossis, radix dentis, foramen apicis dentis.

Завдання 3. Перекладіть латинською мовою:

Верхівка язика, тіло кістки, корінь легені, зв'язка коліна, верхівка зуба, артерія коліна, ріг хребця, горбок ребра, тіло артерії, отвір вени, м'яз шиї, шийка ребра, вена обличчя, відросток кістки, поверхня язика, м'яз лопатки, зв'язка верхівки зуба.

Завдання 4. Перекладіть терміни латинською мовою:

Глибока вена, сьомий зуб, четверта зв'язка, вилична кістка, ліве коліно, поперечний м'яз, крижова кістка, щитоподібна залоза, права лопатка, перше ребро, довгий м'яз, піднебінна поверхня, грудна артерія, середня гілка, друге ребро, широка зв'язка, порожня вена, грудна гілка.

Завдання 5. Перекладіть терміни латинською мовою:

Зв'язка щитоподібної залози, відросток куприкового хребця, відросток виличної кістки, глибокий корінь зуба, суглоб правого коліна, поперечна зв'язка лопатки, отвір сьомого хребця, верхівка третього зуба, широка зв'язка коліна, довгий м'яз шиї, середня артерія коліна, отвір порожньої вени.

Завдання 6. Знайдіть і виправте помилки, перекладіть українською мовою.

Linguae vena, latus musculus, dexter genu, scapula dextrus, palatinum os, foramen dentis apicis, processus coccygeae vertebrae, apicis dentis tertii, transversa scapulae ligamentum, articulatio genu dextri.

Завдання 7. Перекладіть українською мовою.

Ligamentum latum, os zygomaticum, pulmo dexter, ramus thoracicus, musculus longus colli, vena faciēi profunda, vertebra coccygea, processus transversus, foramen apicis dentis, arteria interossea, ligamentum transversum scapulae, foramen venae cavae

Питання для самоконтролю(іменники):

1. Що таке словникова форма іменника, зі скількох компонентів вона складається?
2. Які відмінки іменників ви знаєте?
3. На скільки відмін поділяються латинські іменники?
4. Як визначити відміну латинського іменника?
5. Як визначити основу латинського іменника?
6. Навіщо потрібно вміти визначати відміну та основу іменників?
7. Який порядок слів у анатомічному терміні із неузгодженим означенням?

Питання для самоконтролю(прикметник):

1. На скільки відмін поділяються прикметники у латинській мові?
2. Яка словникова форма прикметників I–II відміни?
3. Як визначається основа прикметників I–II відміни?
4. Яка частина мови завжди стоїть першою в анатомічному терміні?
5. За якими граматичними категоріями узгоджуються прикметники з іменниками?
6. Який порядок слів у анатомічному терміні, що складається з двох іменників?
7. Який порядок слів у анатомічному терміні, що складається з іменника та прикметника?
8. Який порядок слів у анатомічному терміні, який складається з двох іменників і одного прикметника?